

Neva BOYNUKALIN

Arş. Gör. | Res. Assist.

Gümüşhane Üniversitesi, İletişim Fak., Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Gümüşhane-Türkiye
Gümüşhane Univ., Fac. of Communication, Public Relations and Publicity Dep., Gümüşhane-Turkey
nevaaa86@gmail.com

AÇLIK, FAKİRLİK, ÇOCUK İŞÇİ, YAMYAMLIK VE TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA *HANSEL VE GRETEL*

Özet

Nesilden nesile aktarılan birer kültürel miras, ulusal ve uluslararası sözlü geleneğin birer ürünü olan ve edebî nitelik taşıyan masallar, toplumların yapısını ve o toplum içindeki insan ilişkilerini çözümlene bakımından oldukça önemlidir. Uluslararası bir nitelik taşıyan Grimm Kardeşler'in ünlü masalı Hansel ve Gretel de bu bağlamda incelenmeye değer bulunmuştur. Masalın temelini oluşturan açlık ve fakirlik, bir yuvaya sahip olma, çocukların birer işçi olarak çalıştırılması, tüketim ve açlığın getirdiği yamyamlık konuları ele alınan başat meselelerdir. Buna ek olarak, toplumsal cinsiyet rolleri bakımından da Hansel ve Gretel kardeşlerin masaldaki rolleri çalışmada eleştirilen bir diğer temadır.

Anahtar Kelimeler: Masal, Yamyamlık, Çocuk İşçi, Toplumsal Cinsiyet, Hansel ve Gretel.

HANSEL AND GRETEL IN TERMS OF HUNGER, POVERTY, CHILD LABOR, CANNIBALISM AND GENDER

Abstract

Fairy tales which are cultural heritages from generation to generation, also a product of national and international oral tradition and having literary features, are so important in terms of analyzing the structure of the societies and their human relations. Brother Grimm's famous fairy tale Hansel and Gretel which has international qualification is observable in this regard. Hunger and poverty, possession of a home, employing the children as workers, cannibalism as a result of consumerism and hunger are the main matters that are dealt with. In addition to this, Hansel and Gretel siblings' roles in terms of gender roles is the other issue that is criticized in the study.

Keywords: Fairy Tale, Cannibalism, Child Worker, Gender, Hansel and Gretel.

Bu çalışma, Alman Grimm Kardeşler’in *Hansel ve Gretel* adlı masalını, genel olarak sürekli *aç kalma korkusu* duyan bir üvey annenin açgözlülüğe bitişik kimliği bağlamında, çocuklarını kendi kaderlerine terk etme eğiliminin ebeveyn ihmalkârlığıyla birlikte merkeze alınması, barınağın yüceltilmesi, çocuğun bir ekonomik getiri olarak görülmesi ve yeme eylemi odağında tüketim bakımından incelemektedir. Buna ek olarak, vahşi kapitalist sistemin dayattığı zorlu yaşam koşullarının ve ebeveynlerin hayat mücadelesinin kendi çocuklarından dahi vazgeçmeye zorlayan acımasızlığı da masalın altını çizdiği üçüncü başat mesaj olarak dikkate alınabilir. Bu sonuncu bakımdan, rahatlıkla Grimm Kardeşler’in masalı için kapitalist yaşama biçiminin hayatta kalmak için bencilce kararlar vermek zorunda kalan yabancılaşmış bireyine yöneltilmiş yıkıcı bir eleştiri olduğu söylenebilir. İkinci olarak, masalda *yeme* eyleminin belirleyici bir motif olması da gerek gizil biçimde vurgulanan bir tüketme tutkusunu gerekse insan yeme motifi, yani yamyamlık (cannibalism) bağlamında dikkate alınabilir. Ne var ki burada, yamyamlık kavramını hem tarihsel ve somut gerçekliği içinde hem de simgesel olarak (yeme ve tüketme eyleminin tüketim kültürü içindeki kutsanışı olarak) değerlendirmek belki de daha doğrudur. Masalda gizli bir düşünce olarak dile gelen bir diğer ileti de *ekonomik bir getiri olarak çocuk*’tur. Aksi takdirde, masalda ilkin anne-babalarına bir yük olarak algılanan Hansel ve Gretel’in mücevherlerle eve dönmeleriyle birlikte, birden bire benimsenen ve aileye kabul edilen kimseler oluşlarını başka türlü izah etmek güçtür.

Bir Barınak Olarak Ev ve Aile Mefhumu

Grimm Kardeşler’in ünlü masalının ilk cümlesi doğrudan ev olgusuna gönderme yaparak şu şekilde başlamaktadır: “Çok eskiden orman kıyısında minik bir kulübe varmış” (Eğitim 2012: 3). Okuyucunun zihninde öncelikle bir ev imajı çizip ve ardından evin içinde yaşayanlardan bahsederek bu ev içinde yaşayanların bir aile bütünlüğü içinde olduğunu vurgular. “Burada yoksul bir oduncu ve ailesi yaşıyormuş. Oduncunun, iki küçük çocuğu varmış. Oğlunun ismi Hansel, kızınıninki Gretel’miş” (Eğitim 2012: 3). *Hansel ve Gretel*’de barınak vakası, aile olma ve tek çatı altında bir yaşam sürme, bir arada bulunma ve çocukların bu barınaktan mahrum bırakılması bakımından oldukça önemlidir. Aile ve içinde bulunulan ev, daima korunaklı olan, tek çatı altında birleştirici ve bütünleştirici bir sığınak algısı taşımaktadır. Barınak güvenli bir sığınaktır ve dış tehlikelere karşı koruyucu bir vasfa sahiptir. Barınma ihtiyacı da canlılara doğuştan verilmiş bir güdüdür ve her canlı barınabildiği yerde kendini güvende ve huzurlu hisseder. Sokaklar, caddeler ve ev dışı alanlar kötülöklere açıkken; evin içi bir kulübe dahi olsa tüm dış etkenlere karşı emniyetlidir. Ne var ki bu masalda üvey anne inisiyatifiyle ve tamamen maddi çıkarlar doğrultusunda Hansel ve Gretel’in evden uzaklaştırılması bu algıyı tamamen yerinden ederek ailenin yozlaşmasına örnek teşkil etmektedir. Oduncu olan baba ailesini geçindiremeyecek kadar zor duruma düşmüştür ve neredeyse aç kalma endişesiyle durumu eşiyile paylaşmıştır. Duruma, “Madem durumumuz bu kadar kötü... Sabah erkenden çocukları ormana götür. Uzak bir yere bırak. Nasılsa yolu bulup geri

dönemezler. Böylece iki boğaz eksilmiş olur." şeklinde yaklaşır. Kardeşlerin maddi kaygılar sebebiyle ailenin ve beraberliğin simgesi olan evden uzaklaştırılmaları, aile olma olgusunu da yerle bir ederek barınmaya dair tüm algıları da yok etmiştir. Bettelheim, bu durumu şu şekilde ifade eder: "Yoksulluk ve yoksunluk bir insanın karakterini geliştirmez, fakat onu daha bencil, başkalarının acılarına karşı daha duyarsız yapar ve bu yüzden şeytani eylemlere daha meyilli hâle getirir" (Bettelheim 1999: 157).

Üvey anne zoruyla ormana terk edilen çocuklar yuvadan uzaklaştırılırsalar bile aslında yine bir anne kucağına, doğaya emanet edilmişlerdir. Orman; vahşi hayatı, kültürsüzlüğü, bilinmezliği, doğal olanı ve dolayısıyla dişiliği simgelemektedir. "İşlenmiş toprak ve planlanmış (akıllıca) bir şehirle ilişkilendirilen güneşin gücünün tam tersine, dişil bir esasa dayanan orman, (Tanrıça ve meçhullükle ilişkilendirilmiş, bilinçaltının tehlikeli tarafı) dişiliğin sembolüdür" (Markman 1983: 35). "Yuvayı dişi kuş yapar gibi" öğretilere göre bir evi barınak hâline getiren, bütünlüğü ve kollayıcı olan evin annesidir. Öz anneleri olmayan Hansel ve Gretel'in evden uzaklaştırılarak anaçlığın ve aynı zamanda bilinmezliğin simgesi olan ormana bırakılmaları, ormanda karşılaşacakları vahşi cadıya ve başlarına geleceklere de bir işaretir aslında. Bir barınaktan edilen kardeşler, başka bir barınak arayışıyla ormanda meçhule doğru yürürler. Ölümcül karşıtlık hem ebeveyn ilgi ve korumasına muhtaç çocukların yalnız başlarına ormana bırakılmalarında hem de yüceltilen aile yapısının yozlaşarak ailevi ilişkilerden arınmış bir aile şeklinde karşımıza çıkar. Aile ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda daima anne-baba refakatine ihtiyaç duyanın çocuklar olduğu ve fedakârlığın da ebeveynlere düştüğünü görürüz. Grimm Kardeşler, bu algıyı tamamen yıkmış, anne-babayı maddi olarak rahatlatması bakımından çocuklardan feragat edildiği bir masal tasarlamıştır. Çocuklar, âdeta çıkarılara hizmet edilmediği durumda işten çıkartılabilecek işçiler konumundadır.

Hansel ve Gretel'in uzaklaştırıldıkları evin bir barınak ve aile kurumunu temsil etmesinin yanı sıra masaldaki diğer ev olan ormandaki cadının şekerden yapılmış evi de üzerinde düşünmeye değerdir. Babaları tarafından ormana terk edilip yola dizdikleri çakıl taşları sayesinde tekrar eve dönebilen kardeşler, dayanılmaz hâle gelen açlık ve sefaletten dolayı yeniden ormana bırakılmış ve bu sefer kuşların yoldaki ekmek kırıntılarını yemeleri sebebiyle eve dönememiş, ormanda neredeyse açlıktan ve yorgunluktan ölecek dereceye gelmişlerdir. "Sonunda ormanın açıklık bir yerine ulaşmışlar. İleride güzel bir ev görünüyormuş. Çocuklar, yaklaşınca evin pasta ve şekerlemelerden yapıldığını görmüşler. Duvarları bisküvi, pencereleri şeker, kapısı da çikolatadanmış" (Eğitim 2012: 10). Bettelheim, şekerden yapılmış evin en ilkel tatmine dayanan bir mevcudiyeti temsil ettiğini savunur. "Çocuklar, kontrol edilemeyen istekleri tarafından büyülendikleri için, kuşların ekmek kırıntılarını yemesinin onları bir şeyleri yeme konusunda uyarması gerekmesine rağmen, onlara güvenlik ve barınak sağlayacak şeyi yemekten dahi başka bir şey düşünmezler" (Bettelheim 2012: 158). Karınları aç olan Hansel ve Gretel, şekerden yapılmış evi görünce deliye dönerler ve evi yemeye başlarlar. Şekerden yapılmış

ormandaki bu ev, açlığın ve oral tatminin bir göstergesidir. Açlık vesilesiyle evden uzaklaştırılan kardeşler bir yandan bundan dolayı şeker evi yemeye korkarken bir yandan da güdülerinin verdiği baştan çıkarıcılığa dayanamayarak duygularına ket vuramamaktadırlar. Masallar, çocukların zihinsel ve entelektüel olgunluğa ulaşmadan önce onların imgesel dünyalarını oluşturan temel biçimlerdir. Bettelheim, masalların da rüyalar gibi bilinçaltı içeriğinin oluşumuna katkıda bulunduğunu ifade eder ve ekler: “Örneğin rüyalarda, imgelemlerde ve çocuğun hayal dünyasında olduğu gibi, içinde ikame ettiğimiz bir ev vücudu, çoğunlukla da anne vücudunu temsil edebilir” (Bettelheim 2012: 158). *Hansel ve Gretel*’de de şekerden evi yiyen çocukların kendi bedenini gıda olarak sunan iyi bir anneye ve onun tarafından beslenme ihtiyacına vurgu yapmaktadır. “O sırada evin kapısı açılmış. İçeriden yaşlı, çirkin bir kadın çıkmış. İki kardeş korkudan ellerindeki yiyecekleri düşürmüşler. Korkmayın, demiş. Haydi, içeri girip karnınızı doyurun” (Eğitim 2012: 10). Fakat ne yazık ki şekerden yapılmış evin içinde yaşayan kadın, yamyamlık eğilimleri olan vahşi bir cadıdır. Çocuklar, bir anne ihtiyacı ve açlık güdüsüyle evi yerken; cadı ise kardeşleri yemeyi düşünmektedir.

Aşırı Yeme İsteği Olarak “Yamyamlık”

Yeme ve dolayısıyla tüketme güdüsüyle ortaya çıkan yamyamlık olgusu *Hansel ve Gretel*’de ele alınması lüzumlu bir diğer konudur. Yamyamlık; mitolojik, efsanevi, masalsı ve destansı birçok türe konu olmuştur. Bu olgu, çoğunlukla bir cadı ya da doğaüstü bir varlıkla bağdaştırılmış ve kahramanların bu cadının ya da varlığın gazabına uğramasıyla nihayetlenmiştir. Charles Zika, “Cannibalism and Witchcraft in Early Modern Europe: Reading the Visual Images” adlı makalesinde, popüler Batı bilinci ve kültüründe yamyamlığın cadılar için temel bir özellik olduğundan bahseder (Zika 1997: 77). *Hansel ve Gretel* de yamyamlık konusunu işleyen masalların en bilinen örneklerinden biridir. Masallarda insan yeme üzerine yapılan araştırmalar sonucunda, insan yeme motifinin insana zulmetme ya da intikam alma amacıyla yapıldığına rastlanmıştır. Masallarda insan yeme, çoğunlukla beslenmenin bir yolu olarak ifade edilir ve açlığı gidermek adına insanları bir bütün olarak ya da vücudunun belli bir kısmını pişirip yemek veya yutmak şeklinde yer alır. “Yaşlı kadın, aslında kötü yürekli bir cadıymış. Küçük çocukları kandırıp onları evine getirir, sonra da pişirir yemiş. Bu pasta evi de çocukları tuzağa düşürmek için yapmış” (Eğitim 2012: 12). “İnsan vücutları, cadıların kana bulanmış ayınlarının ana merkezidir; ister ziyafette, merhemlerde, tozlarda ya da iksirlerde kullanılsın ister cadıların kurbanları zehirlemek ve kuraklık getirmek ya da şeytanca davranmak için havada uçmasını sağlasın, tüm bunlar ikincil ilgililerdir” (Zika 1997: 86). Anadolu, Tatar (Kazan) ve Başkurt Türklerinin masallarında insan yeme motifi üzerinde duran Atnur, masallardan şu şekilde bahseder: “Diğer masal grubunda ise doğrudan yamyamlık hikâyeleri söz konusu değildir. Bu masalarda kahraman evlenme, para kazanma, ülkeden kovulma gerekçesiyle yolculuğa çıkar ve farkında olmadan yamyamın ülkesine gelir veya onunla karşılaşır” (Atnur 2011:136). *Hansel ve Gretel*’de

de ormanda kaybolan kardeşler, cadının şekerden yapılmış eviyle tesadüfen karşılaşır ve onun ağına düşerler.

Batı kültürü için ise cadı figürünün yamyamlık olgusuyla ilişkisi 15. ve 16. yüzyıllara dayanmaktadır. "Yamyamlık, Avrupa metaforlarının ötekileştirme ve ilkel olan için kullanılanlarından biridir. Fakat kurban etme Hristiyanlığın merkezine ve özellikle Orta Çağ sonlarına ait bir inanış ve ayinsel bir davranış olduğundan yamyamlık aynı zamanda Avrupa tininin merkezinde tehditkâr bir şekilde yer almış bir metafordur da" (Zika 1997: 78). Başlarda eril olarak imgeleyen cadı, zaman içinde feminen bir biçim almış; vahşi bir figür ya da çocuklarını öldürüp yiyen şeytan anne olarak temsil edilmiştir. Cadının bir yamyam olarak betimlenmesi yalnızca edebî bir geleneğe aracılık etmez; aynı zamanda 15. ve 16. yüzyıl görsel kültüründe sunulan endişeleri ve kaygılardan da kaynaklanır. Zika, makalesinde yaptığı analizinde Batı kültüründe cadıların yamyamlığını genellikle saldırganlık olarak algılanmış, kadın cinselliğine dayanan ahlaki bozukluk korkularına bağlar (Zika 1997: 79). Birçok cadı imajında özellikle şiddetin cinsel biçimine vurguda bulunduğu ve çoğunlukla da bu şiddetin hadım etme ile son bulduğu savunulmuştur. Zika, cadıların kusursuz cinsel düzene ve bu düzeni sürdürme konusundaki endişelere karşı bir yıkıcı güç olarak betimlendiğini iddia etmektedir. Kahramanların vücudunun bir parçasını ya da tamamını yeme eğilimindeki bir cadıyı konu edinen bir eserin sosyal hassasiyete ve toplumdaki bozulmaya göndermede bulunduğunu ifade eder (Zika 1997: 97).

Cadılar masallarda çoğunlukla atlatılması gereken bir badire olarak karşımıza çıkar. Masal kahramanlarının cadı karşısında verdikleri mücadele, gerçek hayatta insanların hayat karşısında verdikleri mücadeleyi resmeder. Cadıların masallardaki yahut hikâyelerdeki tasvirlerine bakıldığında insan etini yiyen ya da kan emen bir tüketici olarak tasarlandığını görürüz. Esasen, temel bir ihtiyaç olan açlık duygusunu bastırma niyetiyle ortaya çıkan yeme güdüsü giderek bedenleri dahi tüketme eğilimine dönüşmüştür. "Platon akıllı olmanın ve entelektüel yaşamın yegâne ölçüsünün, zihni bedenden kaynaklanan her türlü irrasyonel yönelimden arındırmakla mümkün olabileceğini söylerken, aslında bedensel arzu ve istekleri akıldışı duyarlık alanının ya da başka bir deyişle, duyumsal dünyanın başlangıcı sayarak lanetlemiş olmaktadır" (Köse 2010: 155). Masallardaki cadı figürüne bakıldığında bedensel içgüdülerle, zihni ve mantığı devre dışı bırakarak davrandıklarını görürüz. Fiziksel dürtülerine karşı koyamayarak yani akıl yoluyla bedeni ehliştiremeyerek başka bedenleri tüketme arzusuna bürünmüşlerdir. "Ortaçağ'da, ruh ve beden ikiliğini düşmanlık ilişkisi temelinde kavramsallaştıran lanetleyici bir eğilim söz konusudur. Buna göre beden, şeytanın arazisidir" (Fiske'den akt. Köse 2010: 156). Şeytani davranış, fiziksel dürtü ve irrasyonel yönelimler doğrultusunda gerçekleşir. Cadıların insan bedenini yutması, kanını emmesi ya da bedeninin bir parçasını yemesi tam da bu görüşü yansıtmaktadır.

Kanı emilen, vücudunun bir bölümü ya da bir parçası yenen kahramanın ise çoğunlukla çocuk olması hiç de rastlantısal değildir. “Cadı sahnelerinde yer alan çocuk, kadın cadılara atfedilen zührevi hazzın ve bundan mütevellit oluşan cinsel bozukluğun bir sembolüdür. Onlar, şeytana kurban edilerek, kazanlarda kaynatılarak ve fırınlara atılıp tabaklarda servis edilerek cadıların şiddetinin birer nesnesi olmuşlardır” (Zika 1997: 99). *Hansel ve Gretel*’de de *Hansel*’i kafeste besleyerek onu şişmanlatmayı ve ardından da onu yemeyi planlayan bir cadı figürü vardır. Önce şekerlemelerle çocukları kandırarak onları içeri almayı başaran ve karınlarını doyuran anaç tavırlı kadın, çocukları pişirip yemeyi planlayan bir cadıya dönüşmüştür. Âdeta şehvetli, çekici ve baştan çıkarıcı bir kadından menopoza girmiş, göğüsleri sarkmış, çocuklarına bakmaktan ve doyurmaktan vazgeçmiş, bebek katili bir anneye dönüşmek gibi (Zika 1997: 99). 16. yüzyıl sonları ve 17. yüzyıl başlarındaki görsel ve basılı alanda kötü kalpli kadın imgesindeki artış, bu tip, çocuklara zarar veren ve cadılıkla suçlanan kadınların artışıyla doğru orantılıdır ve belki de bunu, bu dönemde Avrupa’daki bebek katilleriyle ilgili davaların artmasıyla da ilişkilendirilebilir (Zika 1997: 99). Aynı zamanda, 16. yüzyılda Avrupa’da Hristiyanların birbirine uyguladığı vahşet arttıkça, Amerika’da da Hristiyanların Hristiyan olmayanlara karşı uyguladığı vahşet aynı şekilde artmıştır ve cadılar Hristiyan toplumunun hem geleneksel hem de son zamanlardaki düşmanı gibi lanse edilmiştir. Bunun neticesinde, bu düşmanlar giderek Hristiyan masumiyetinin ve kaybolmaya yüz tutmuş bütünlüğünün yıkıcıları olarak yansıtılmıştır. Bu yansıtma, Hristiyanlıkta Orta Çağ’a ait şarap içme (Hz. İsa’nın kanı) ve ekmek yeme (İsa’nın eti) ayini biçiminde modellenmiştir. Hristiyan ibadet ve sembolünün merkezi olan bu ayin bedene, kana ve vücudun parçalarına odaklanmıştır ve 14. ve 15. yüzyıl Hristiyanlığında sürdürülmüştür (Zika 1997: 101). Tüm bunlardan dolayı, Hz. İsa’nın kanını içme ve etini yeme ayini, sosyal yönden anlamlı ve güçlü bir sembol hâline gelmiştir. Bu yüzden, cadıların masum çocuklara uyguladığı şiddet bu ayinin geleneksel bir sembolüdür ve popüler kültürün bir parçası olan masallara bile sirayet edip günümüze kadar gelmiştir.

Beyaz Çakıl Taşları Ya da “Kendi Yolunu Kendin Döşe”

Hansel ve Gretel’de kardeşler eve para getirme talebiyle olmasa da yine maddi bir çıkar için evden iki boğazın eksilmesi sebebiyle gönderilirler. Masallarda ev imgesi ve aile mefhumundan yukarıda bahsetmiştik. Bir barınağı, korunaklı olan yerde kalmayı, aile olmayı simgeleyen *ev* kavramından uzaklaşmak da yine bambaşka anlamlar teşkil etmektedir. Masallarda, bulunduğu evden ya da yurdundan uzaklaşan kahraman(lar)ın yolculuğa başlaması onun çocukluktan çıkıp olgunluğa attığı adımı simgeler. “Cinsel birleşme (simgesel anlatımı öpüşme), evlilik, yolculuk, tecrit, doğayla baş başa kalma, bedensel dayanıklılığın sınanması, yaşlı erkeğin iktidarını sarsma ya da yok etme temel erginlenme ölçütleridir” (Sezer 2012: 20). Evden tecrit edilen *Hansel ve Gretel* barınaktan ve ailevi destekten mahrum bırakılmış, yalnız başına hayat mücadelesiyle baş etme durumunda kalmıştır. “Evden uzaklaştırılan kahraman bu serüveni sırasında masum

insanları yemek isteyen olağanüstü bir varlıkla mücadeleye girer, bu mücadeleyi kazandıktan sonra hedefine ulaşır” (Atnur 2011:136). Şekerden yapılan eve davet edilen Hansel ve Gretel cadı tarafından gayet güzel ağırlanmış, ikram edilen kurabiye, pasta, süt ve çeşitli meyvelerden yemişlerdir. Ertesi sabah ise cadı asıl niyetini açıklamış, Hansel’i evin bir odasındaki kafese kapatmış ve Gretel’i de hizmetçi gibi kullanmaya başlamıştır. Hansel ve Gretel için olgunlaşma sürecini başlatan mücadele de burada baş göstermektedir. Artık, kardeşlerin görevi kendilerini bu cadıdan korumak ve zaferle bu işin üstesinden gelmektir. “Kahramanın yamyamlık yapandan kaçması ve onun çeşitli şekillerde öldürülmesi bu masalların ana olayıdır” (Atnur 2011:136). Hansel’i kafese kapatan cadının amacı onu her gün düzenli doyurarak şişmanlamasını sağlamak ve ardından fırında pişirerek yemektir. Gretel’i fırındaki ekmeklerin pişip pişmediğini kontrol etmesi için görevlendirmiş ancak Gretel ekmeklere uzanamadığı için kendisi fırına bakmak durumunda kalmıştır. “O anda Gretel’in aklına bir kurnazlık gelmiş. Hızla atılmış. Cadıyı fırının içerisine itivermiş. Sonra fırının demir kapağını sıkıca kapatıp arkasından sürgülemiş” (Eğitim 2012: 15). Masallarda, yenecek konumda olan kahramanın yaşı yamyama göre daima daha küçüktür. Ayrıca bu kahraman çaresiz, yalnız ve mağdur gösterilir. Ancak, bu Hansel ve Gretel’de de olduğu gibi, kahramanların aklını kullanması, fırsatları değerlendirmesi, kendi çıkar yolunu bulma girişimleri ve kurnazlık yaparak zafer kazanmasıyla tam tersi bir hâl alır. Artık, kandırılan ve fırına kapatılan yamyam cadı; özgür ve gücü elinde bulunduran kahramanlardır. Fırın imgesi *Hansel ve Gretel*’de bize değişimi ve dönüşümü ifade eder. Fırın ya da ocak, ana rahminin ve dönüşümün gerçekleştiği simyadaki tekneyi simgeler (Markman 1983: 35). Hansel ve Gretel için de dönüşüm, cadının fırına atılmasıyla başlar. Cadı, fırına atılarak yok edilmiştir ve artık hayat Hansel ve Gretel için yeni başlangıçlara gebe. Acizlikten güce, hapsedilmişlikten özgürlüğe, muhtaçlıktan zenginliğe dönüşümün ifadesidir. Yamyam cadının fırına atılmasıyla tüm gerçeklik ters yüz edilir ve masalın akışı yön değiştirir. Artık, Hansel ve Gretel kendi yolunu çizmiş, hem kendilerinin hem de babalarının hayatlarının kurtarıcısı olmuşlardır. Hansel ve Gretel, yoksullukla mücadele ederken kendi çocuklarından vazgeçmeyi göze almış bir ailenin refaha kavuşması yönüyle umudun ve zaferin masalıdır.

Cinsiyet Rollerini Bakımından Karakterlerin Masaldaki Yeri

Burada üzerinde durulması gereken bir diğer önemli nokta ise toplumsal cinsiyet bağlamında *Hansel ve Gretel*’in ele alınması olacaktır. İlk kez evden uzaklaştırıldıklarında kardeşlerden erkek olan Hansel’in aklını kullanarak yola çakıl taşlarını dizmesi ve bu taşları takip ederek eve dönmeleri, erkeğin daima kadından daha güçlü olduğunun altını çizmektedir. Kadın, kardeşi bile olsa erkeğin gölgesindedir, daha zeki olan ve çözüm yollarını bulan erkek kahramandır. Kardeşlerin babası olan erkek iyi huylu, eve para getirip ailesini geçindirmeye çalışan ve akıllı olarak empoze edilirken üvey anne ve cadı gibi kadın karakterler; huzuru kaçıran, açgözlü, ailenin parçalanmasına

sebepler, çocukları kandırıp onları yiyen bir yamyam olarak betimlenmiştir. Yalnız, Grimm Kardeşler, masalın sonunda kadın kahramanın da bir erkek kadar akıllıca davranabileceğini ortaya koymaktadır. "Çocukların kurtarılmasında önemli bir yere sahip olan Gretel, kız olan çocuğun yıkıcı olduğu gibi yapıcı da olabileceğini temin etmektedir" (Bettelheim 1999: 160). Gretel, cadının fırına yaklaşmasıyla aklını kullanarak onu fırına iter ve erkek kardeşini hapsediği kafesten kurtarıp özgürlüğüne kavuşturur. Aynı zamanda, kadın daima korkulan olandır. Dişiliğini kullanarak baştan çıkarıcı, öldüren, açgözlü olan kadındır. "Kadını bağımlı kılmak üzere işleyen masallarda, sindirme işleminin kaynağı 'kadın korkusu'dur. Dişilik, annelik ve ölüm simgesi olma, korkunun ana kaynaklarıdır. Bunlar da genetik hafızanın ilkel yaşamdan bugüne aktardığı sembollerle işlenir" (Sezer 2012: 21). Hansel ve Gretel için yamyam cadı mitosuna buna iyi bir örnektir. Buna ek olarak toplumsal açıdan evlilikte kadın erkek rollerine bakıldığında da masalımızın bu rolleri ters yüz ettiğini görüyoruz. "Bir gerçek var ki; aile, mutlak gücü ve aklının aile ve toplum içinde bir sistem sağladığı, güçlü ve karar verici bir erkek tarafından, evlilik yoluyla inşa edilir" (Zipes 2006: 164). Toplumsal olarak erkeğin baskın olduğu, karısını ve çocuklarını yönettiği, aile içi ve dışı kararları veren ve itaat gören *evin direği* olma rolü Grimm Kardeşler tarafından babadan alınmış ve üvey anneye verilmiştir. Maddi imkânsızlıklar dolayısıyla çocukların evden gönderilmesine karar veren üvey anne gücü ve hâkimiyeti ele alarak babayı, kendi çocuklarını kendi elleriyle ormana bırakmaya ikna etmiştir. Burada itaat gören evin babası değil üvey anne olmuştur. Geleneksel aile yapısı yeniden inşa edilerek erkek pasif konuma düşürülmüş; kadın eşine boyun eğen, çocuklarına kol kanat veren bir kadın olmaktan çıkmış, aileyi bölüp parçalayan, çıkar peşinde koşan ve ailevi kararları verecek kadar iktidar sahibi olmuştur.

Çocuk İşçi

Modern kapitalizm, her şeyi maddileşmiş değeriyle ölçüyor, insanı bile. Herkes, -buna çocuklar da dâhil- ürettiği kadar var ve anlamlı. Üretmediği takdirde de vazgeçilebilecek kadar değersiz. Çalışmanın başında da belirtildiği üzere, Hansel ve Gretel üzerinden yoğun bir kapitalizm eleştirisi de yapmak mümkün. Hayatın temel ihtiyacı olan yeme içme sıkıntısı yüzünden çocuklarından dahi vazgeçmek durumunda kalan bir anne baba modeli görüyoruz. "Bütün paramız tükendi, demiş. Kilerimizdeki erzak da bitmek üzere. Bu gidişle aç kalacağız. Yavrularımızı nasıl besleyeceğiz" (Eğitim; 2012: 4)? Kapitalizm, insanları bencilleştirmiş, ailevi değerleri yıkmış, tek amacın hayatta kalabilmek olduğu bir sistem yaratmıştır. Ailedeki herkesin açlıktan ölmesinden önce kimi kurtarsak kârdır yaklaşımını benimsetmiş, çıkarıcı ve bireysel bir aile ve toplum düzeni kurmuştur. Parasızlık ve getirdiği geçim sıkıntısı, insanları kendi çocuklarından vazgeçebilecek duruma getirmiştir. Şunu rahatlıkla ifade edebiliriz ki kapitalizmin acımasızlığı hem ailevi değerlerin yıkılmasına hem de aile kurumunun fiilen parçalanmasına sebep olmuştur. Çocuklarını evden uzaklaştırdıkları için kınanamayacak durumda olan anne baba, toplumsal koşulların insanları nasıl insan dışı davranmaya

zorladığına dair bir farkındalık yaratmaktadır. (Markman 1983: 41) Bu bakımdan *Hansel ve Gretel*, sosyal ve ekonomik adalet inşası ve yeniden yapılandırması bakımından önemli bir rol teşkil etmektedir.

Daha dramatik olan şudur ki; cadının fırına itilmesiyle birlikte kardeşler kurtulmuş, evde buldukları altın, para ve mücevherle eşi tarafından terk edilmiş babalarına kavuşmuş ve fakirlikten uzak, mutlu bir yaşam sürmüşlerdir. Çocuklar, evde yiyici konumundayken ormana terk edilmeye mahkûm, fakat eve para ve değerli eşyalarla geldiklerinde kabul gören birer meta olarak görülmektedir. Ayrıca, bu değerli eşyaların nasıl ve ne yolla edinildiği sorgulanmaksızın çocukların kabul edilmesi, “para için her yol mübah” anlayışını da meşrulaştırmıştır. Kapitalizm ve onunla birlikte kaçınılmaz bir hâl alan tüketim kültürü, evin çocuğunu dahi tüketime hizmet ettiği sürece kabul gören bir araç konumuna düşürmüştür. Bu durumu çocukların aile geçimine katkıda bulunması olarak değerlendirmek bizi fazlasıyla iyimser olmaya ve hatta gerçeklikten uzaklaşmaya itecektir. Kapitalizm ve beraberinde getirdiği bencillik, aile kurumunu dahi endüstrileştirmiştir. Aile dahi adil olmayan toplum yapısı içinde ayakta kalmayı başarabilenin kabul gördüğü bir yapı hâlini almıştır. Daha da kötüsü, bu durum insanlar üzerinde bir kabulleniş yaratmış ve sistemin dayatmalarına ve zorluklarına herkes boyun eğmek durumunda bırakılmıştır. Ailesi tarafından ormana terk edileceğini öğrenen kardeşler, baba ve üvey anneye karşı çıkmak yerine içinde buldukları durumu çaresizce kabullenmişlerdir. “Onlar, gönüllü bir şekilde ailelerini bu şekilde davranmaya zorlayan gücü anlamaktadırlar. Yani, bu ciddi durumdan sorumlu olan sosyal güçleri idrak eder ve ebeveynlerini bir düşman gibi görmezler” (Zipes 1975: 128). Aksine, mücevherleri bulur bulmaz eve, babalarına dönmeyi düşünürler ve birlikte döndükleri mücevherler sayesinde tüm problemlere son verilir.

Çocukların, cadıyı fırına attıktan sonra evde buldukları mücevherlerin sembolik anlamlar içerdiğini de görebiliriz. Mücevherlerin ortada bir yerde olmaması, gizli saklı yerlere konulması ve cadı fırına atıldıktan sonra ortaya çıkmaları bilinçaltının gün yüzüne çıkmasını simgelemektedir. “Mücevherler de tıpkı manevi gerçekler gibi ya da sezgi biçimindeki bilinç dışı gibi yeraltına saklanmıştır” (Markman 1983: 35). Yukarıda belirtildiği üzere, cadının fırına atılmasıyla tüm roller ve gerçekler ters yüz edilmiştir. Saklanan mücevherlerin de ruhsal gerçekliği sembolize ettiğini düşünürsek cadının yok edilmesiyle *Hansel ve Gretel*’in gerçekliğinin ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Artık onlar için cadı korkulacak bir şey olmaktan çıkmış, hatta onların ve babalarının dönüşümü ve kurtuluşu için bir çıkar yol hâlini almıştır. Mücevherlerle birlikte eve dönüş, onların da yeniden dirilişine ve potansiyel gücün ortaya çıkmasını anlatır. Cadı artık yoktur ve kahramanların mücevherlerle eve dönmesi babalarıyla birlikte yeni, refah içinde, mutlu bir hayatın başlangıcını temsil eder. Cadının, çocukları eve alırken vaat ettiği hayat onların barınması ve karınlarını doyurmaları bakımından bir cennet gibi görünse de *Hansel*’i yeme niyetiyle kafese kapatması durumu bir cehenneme çevirmiş; fakat onun

kendi kazdığı kuyuya düşmesi çocukların hayatını asıl gerçek ve ebedi cennete dönüştürmüştür.

Masallar, çocukların zihinsel ve entelektüel olgunluğa ulaşmadan önce onların imgesel dünyalarını oluşturan temel biçimlerdir. Anne-baba ya da çevre tarafından çocuğa aktarılan çeşitli masallar, çocukların hayal dünyalarını ve dünyayı algılama biçimlerini de aynı ölçüde etkilemiştir. Dünyayı algılayış biçimi, toplumsal roller, cinsiyet görevleri çocuğun bilinçaltı oluşumuna katkıda bulunur. Grimm Kardeşler’in ünlü masalı *Hansel ve Gretel*’de insan olmanın verdiği içgüdüyle barınma ihtiyacı kendisini korumaya almak bakımından incelenmiştir. Korunmaya muhtaç olan çocukların aileden ve yuvadan ebeveynler tarafından uzaklaştırılmaları aile mefhumunu derinden sarsmış ve ölümcül bir karşıtlık doğurmuştur. Bu durumda, ailevi ilişkilerden yoksun bir barınağın yalnızca bir yapıdan ibaret olduğu savunulabilir. Ailevi ilişkilerden mahrum kalan çocukların, hayat yollarını kendilerinin çizmesi durumunda bırakılmaları da tartışılan bir diğer mevzudur. Birey, toplumda ve kendi hayatı içinde daima tek başınadır ve kurtuluşa da ancak tek başına ulaşabilir. Kendi aklı ile çizdiği yol ancak onu birilerinin avı olmaktan kurtarır ve başarıya götürür. Çocukların ormanda karşılaştıkları cadı, hayatta insanların başına gelebilecek kötü olaylar ve atlatılan badireler olarak ele alınmış, ayrıca, cadının yamyamlık vasfı üzerinde önemle durulmuştur. Yamyamlığın 15. yüzyıla dayanan kökenlerinden ve Anadolu kültüründe yamyamlık olgusunun nasıl yer aldığına altı çizilmiştir. Yamyamlıktan yola çıkarak, insan yemenin fırın ve mücevher metaforlarının verdiği mesajlar açıklanmaya çalışılmıştır. Masal kahramanları toplumsal cinsiyet rolleri, hâkimiyet kurma bağlamında incelenmiştir. Son olarak, çocuğun ekonomik bir getiri olarak görülmesi gerçeği kapitalist sistem eleştirisi üzerinden ele alınmıştır. Üretmeyen ve herhangi bir getirisi olmayan çocuğun ailede bile itibarsızlaşması ve kapitalist düzende çalışmayan ve geliri olmayanın dönen çarkın dışında bırakılmış insanın durumunu ifade etmektedir. Geçim sıkıntısı çekildiğinde gözden çıkarılacak kadar değersizleştirilen çocuklar, yasal olmayan yollarla da olsa edindikleri para ve değerli eşyalarla birlikte bir değer ve anlam kazanır hale gelmişlerdir.

KAYNAKÇA

ATNUR, G. (2011). “Anadolu, Tatar (Kazan) ve Başkurt Türklerinin Masallarında İnsan Yeme (Yamyamlık) Motifi”, *Dergi Karadeniz*, 9: 132-151.

BETTELHEİM, Bruno; “Hansel and Gretel”

<http://www.uky.edu/~aubel2/eng104/dreams/pdf/bettelheim3.pdf> 1999.

EĞİTİM, Hasan (2012). *Grimm Masalları: Hansel ve Gretel*. İstanbul: Güneş Yayıncılık.

KÖSE, H. (2010). *Medya ve Tüketim Sosyolojisi*, Ankara: Ayraç Yayınları.

MARKMAN, Roberta Hoffman (1983). "The Fairy Tale: An Introduction to Literature and The Creative Process" *Collage English* NOTE Press, 45: 31-45.

SEZER, M. Ö. (2010). *Masallar ve Toplumsal Cinsiyet*, İstanbul: Evrensel Yayınları.

ZİKA, Charles (1997). "Cannibalism and Witchcraft in Early Modern Europe: Reading the Visual Images", *History Workshop Journal*, Oxford University Press, Autumn, 44: 77-105.

ZİPES, Jack; (1975). "Breaking the Magic Spell: Politics and the Fairy Tale", *New German Critique*, Duke University Press, Autumn, 6: 116-135.

ZİPES, J. (2006). *Fairy Tales and Art of Subversion: The Classical Genre for Children and the Process of Subversion*. Second edition. New York: Routledge.